

Matjaž Lunaček¹

Knut Hamsun: genealogija svojevrstne norosti

Knut Hamsun: a genealogy of a peculiar madness

»Naša lastna notranjost je vir skrbi in veselja.«

Knut Hamsun

V rokah imam drobno knjigo z naslovom *Pan*, ki jo je Hamsun imenoval roman. Smaragдно zelena, platnena oprema z zlatimi črkami daje vtis noblese. Take knjige so bili sposobni izdajati v zbirki *Modra ptica* med obema velikima vojnama. Nosi letnico 1930, se pravi, da je bila izdana 34 let po tem, ko je izšel norveški original. Knjiga mi je še posebej draga, ker je bila last mojega očeta. Preko *Modre ptice* so se mladi intelektualci tistega časa seznanjali s svetovno literaturo. Pa še ena povezava je: *Modro ptico* je urejal Janez Žagar, ki sem ga otrok poznal kot živahnega, s humorjem navdahnjenega starca, ki je včasih obiskal našo družino.

Hamsun me je še napol otroka silno privlačeval. Njegovi *Potepuhi* so bili ena prvih knjig, katere ponosni lastnik sem bil, čeprav je bila kot cenena izdaja na žalost natisnjena na slabem papirju, ki je hitro porumenel. V mladosti sem si z lahkoto predstavljal severnjaško pokrajino ob morju, fjorde in nepregledne gozdove. Fantaziral sem, da se bom odrasel preselil na Norveško, imel lasten majhen fjord, v katerega se bo izlival divji potok. Ponoči bodo ukale sove, prebujalo me bo nešteto ptic s svojimi različnimi glasovi. Tu in tam se bo prikazal in oglasil jelen. V skromni hiši bom živel z mlado, prelepo, svetlolaso ženo. Otrok v svojih predstavah nisem videl, razumljivo, saj sem bil še sam napol otrok, čeprav sem si že bil v svesti naraščajoče mladostne moči. Samo en sunek močnega deževja in že se bom razdivjal v krepek, deroč potok. Ni pa me prevzemala samo opisovana narava, temveč tudi delovni ljudje, ribiči tam na Lofotih, katerih en se je, tega se dobro spominjam, neprestano držal na smeh, da je kazal še mlad svoje zlate zobe.

Pan se mi je zdel zahtevnejše branje, z manj dogajanja in več misterioznega vzdušja. Besede v njem tečejo prefinjeno preprosto in izkazujejo temeljna človeška

¹ Matjaž Lunaček, dr. med., psihiater in psihoanalitik, lunacek.matjaz@gmail.com

izkustva. Hamsun je bil še eden izjemnih mož, ki so se rodili v prvem desetletju po prelomu polovice 19. stoletja, poleg van Gogha, Rimbauda in Freuda. S svojim stilom in razmišljanjem je imel močan vpliv na Manna, Kafko, Singerja. Zadnji imenovani je rekel, da brez Hamsuna Kafke ne bi bilo. Da je knjigi dal naslov *Pan*, ni presenetljivo, saj je bil neke vrste panteist, vernik narave, njenih zapletenosti, harmoničnosti in čudes. Današnja tehnološka doba bi mu ne bila pogodu. Človek po njegovem ne potrebuje prav veliko, tisto, kar je preveč, pa ga pokvari:

»Poloti se ga kakega deževnega dne neko majhno veselje, da hodi tiho sam s svojo srečo. Potem se ustavi kje in gleda predse, tu pa tam se tiho zasmeje in pogleda okrog sebe...Ali kaj več niti treba ni.«

Nekaj let pred tem je drugače razmišljal, kaj je treba. 1890 je napisal roman *Glad*, ki je milo rečeno delirantnen, s prevalentno mislijo, kako si zagotoviti prehranski obrok, košček kruha. Dogajanje je umeščeno v mesto, med temačne ulice in med svetlejšje parke, iz katerih ga preganjajo možje postave. Ni mesta, kjer bi si lahko spočil. Oblačila so umazana, tudi mokra, lakota tako huda, da razpada pri živem telesu. Bruha, zvija se od bolečine, misli na smrt, tava med brezbržnimi ljudmi, omedleva, vendar tik pred kolapsom vedno dobi nekaj malega denarja, da lahko njegova agonija zdrsi v naslednje poglavje. Paradoksalno je, da je pisatelju prav opisovanje teh brezkrainih muk prineslo slavo in možnost, da je v *Panu* pisal popolnoma drugače, spravljen z Bogom, ki ga je poprej v mukah zapustil in tudi on Njega, saj ga je preklel in se zaklel, da Njegovega imena ne bo več izrekel. Neznosno trpljenje zoži zavest in konec je z bližino Boga, pa naj se ga prikljuje, kolikor hoče. Še Jezus, ki je imel z Njim popoln stik, ga na križu ni več zaznaval in ga je začutil šele ob zadnjem izdihu, ko je vzkliknil: »V Tvoje roke.«

Kakšne izkušnje je uprizarjal Hamsun? Ve se, da so njegova dela precej avtobiografska. Muke novinarja, esejista v *Gladu* so del njegove osebne izkušnje, preden se je uveljavil. To ni bila samo njegova usoda. Še marsikateri drugi pisatelj ali pesnik je v začetku svoje kariere crkaval. Pisanje ni nikakršen idiličen posel za lepo urejeno pisalno mizo, kakor bi si radi nekateri predstavljali, ko imajo v mislih avtorje bestselerjev sumljive kvalitete, ki zaradi visokih naklad prinašajo bogastvo. Uspeh resničnega umetnika je hazard z velikimi vložki in redkimi dobitki. Saj danes ni kaj drugače. Če bi kdo hotel živeti le od pisanja, bi se hitro znašel v položaju gladovalca, ki še za posteljo v skupinski spalnici z reveži ne bi imel. Poznal sem nadarjenega pesnika, trpečega človeka, ki ni bil v kaj dosti boljšem stanju kot junak v *Gladu*. Vedno odrivan na rob od gosposkih, etabliranih, sitih, nagrajvanih pesnikov, ki so nad njim vihali nos ali bili še bolj grobo agresivni. Nekateri trpeči se ne uspejo nikoli oddahniti. Hamsun se na srečo je.

Nastal je preobrat, ljudje so začeli ceniti njegove pripovedi-izpovedi, dokler ga niso doletele nove nesreče, o katerih bo še tekla beseda. Take nature, kot je

bila Hamsunova, nesreče vedno dosežejo, saj imajo poleg talenta vrsto potez, ki jih delajo problematične in nerazumljive. To je najbolj vidno pri junaku *Glada*, ki si erotično možnost s prikupnim dekletom hitro pokvari z bizarnim obnašanjem, ki je polno protislovnosti. Je pretirano plah in zadržan pa spet neučakan in razbrzdán. Že poprej ga spremljajo paradoksi, zapada v ekstremna čustvena stanja, ki jih bralec na začetku pripiše njegovemu nesrečnemu stanju, ki ga prisili v gladovanje. Vendar tudi ko se vzpostavi možnost, da bi mu šlo na bolje, to hitro zapravi s sunkovitimi čustvenimi porivi, ki so brezglavi, kot je acefalen po definiciji gon. Mladenič ne obvlada ne svojih misli ne svojega telesa ne svojega vedenja. S takim obnašanjem celo sebi naklonjene ljudi prestraši in odvrne.

Njegovo zadržanje bi lahko opredelili z vprašalnikom Ease (Examination of Anomalous Self-Experience), ki se uporablja pri določitvi stopnje psihotičnosti. V njem je sklop petih kategorij, od katerih ena, v podkastu govori o hiperrefleksivnosti, ki jo lahko definiramo kot nenehno premljevanje lastnih psihičnih vsebin in svojega položaja v svetu. Ker je v romanu v ospredju lakota, bi lahko pomislili, da je prav ta povzročila opisano stanje, kot na primer pri taboriščnikih, ki so bili obsedeni z mislimi o preživetju in niso mogli več motriti sveta v njegovi kompleksnosti.

Nazoren primer takega stanja je prikazal film Romana Polanskega *Pianist*, kjer se osrednja oseba po letih vojne kalvarije po nesrečnem naključju znajde pred urejenim nemškimi častnikom. Ko ga ta vpraša, kaj počenja v zapuščenih vili, v katero se bo naselil nemški štab, pokaže na konzervo, ki jo drži v rokah in reče: »Tole bi rad odprl.« Pri tem se ne zaveda, v kakšni nevarnosti se je znašel. V mislih mu je le, kako bi prišel do vsebine konzerve. Nasičen se vrne v okvire običajnega človeškega obnašanja.

Pri Hamsunovem gladovalcu pa ni tako. Tudi ko se razmere izboljšajo, obtiči v nekakšnem alieniranem stanju, v katerem ni vseskozi ista oseba, kot bi rekel Jaspers, ampak razpada v nasprotujoče si težnje, ki si naglo sledijo in ga napravijo za druge ljudi čudaškega in odbijajočega. Poleg tega ni zmožen zbrati misli in njegovo delo zastaja. Bulji v šop listov in ne more ničesar napisati, ker je mentalno popolnoma blokiran. Preverja svojo sposobnost jasne percepcije okolja in se potolaži, da je kot vsak drug človek in da še ni znorel. Vendar je jasno, da je na to pomislil. Kratki intervali lucidnosti se hitro umaknejo ob kakršnikoli čustveni motnji iz okolja in kreativnost izgine neznano kam. Neprestano se ukvarja s svojo vrednostjo in kvaliteto svojih pisateljskih izdelkov. Do teh ima ambivalenten odnos. Enkrat se mu zdijo odlični, drugič spet nevredni. Na koščke razcefra dramo, v katero je polagal velike upe in jo že videl na odru enega od gledališč. Položaj še slabšajo dvomi in norčevanje tistih, ki mu nudijo bivališče in pred katerimi se mora poniževati z molkom, da bi obdržal prenočišče, medtem ko v njem vse

vre in bi se hotel upreti, kar na najbolj nenavaden način tudi stori, ko podarjen denar zmečka in ga vrže gospodinji v obraz.

Pomudimo se še malo pri drugih fasetah psihopatologije. Gladovalec, tako ga imenujem, ker njegovega imena ne izvemo, razen da se enkrat lažno predstavi kot Tangen, je še mlad človek. Je v dobi, ko prvič nastopijo motnje iz shizofrenskega kroga. Razvidno je, da mu je šlo nekaj časa nazaj razmeroma dobro, ne pa zakaj in kdaj se je zgodil preobrat. Tega časa se ne da določiti.

Ko ga srečamo bralci, že živi v mizernih razmerah v podstrešni sobici s smešno bornim pohištvom in dvema tednoma neplačane najemnine. Njegova edina obleka je zguljena, na izpostavljenih mestih se neprijetno sveti zaradi obrabe. Prijatelji, boljše znanci, kapljajo v zgodbo počasi in so neempatični. Še najbolj tesen kontakt vzpostavi z omenjenim dekletom, ki ni pozorna na njegovo bedo, ker je v ospredju medsebojno zapeljevanje. Tudi v njunem primeru se izkaže, da seksualnost ruši socialne pregrade in nagiba h kratkostičnosti v pozitivnem in negativnem smislu. Gon pač zahteva zadovoljitev in jo aktivno išče, ne glede na spol, samo strategije so drugačne, včasih tudi te ne, saj ni enačiti moško z aktivnim in žensko s pasivnim. Oba spola imata v zgodnjem otroštvu falični trend, ki je aktiven. Dekle kasneje celo pokaže toliko naklonjenosti, da mu pošlje nekaj kron.

Manj sreče ima z moškimi, ki si po pravilu prizadevajo za nadvlado, kakor na nogometni tekmi, pa tudi tako, da druge ponižujejo, na hitro odpravijo, ignorirajo. Vmes se sicer najde tudi dobrohotni urednik, ki mu reče: »Saj ne morete takole stradati« in mu podari deset kron. Reakcija gladovalca je tudi tokrat nenavadna. Najprej se pozabi zahvaliti, nato pa teče za dobrim možem, ki ga ne more več dohiteti in se razjoče.

Tangen je v frenetičnem odnosu tudi do boga. Očitno je veren, a ko mu gre vse slabše, bogu nameni grozljive besede. Gre za pravi sakrilegij:

»... hripavo in poudarjeno tulim božje ime in krivim prste v kremplje ...

Pravim ti, ti sveti Baal nebes, da ne obstajaš, če pa bi obstajal, bi te preklel, da bi tvoje nebo drhtelo od peklenškega ognja ...«

V silnem trpljenju, ko misli, da bo umrl, ga prevzame huda zloba in dobi v lastni predstavi podobo osebe s kremplji, ki trosi peklenški ogenj. Podoba je demonična, Tangen je padli angel.

Ko je bil Hamsun že slaven, so njegove zgodbe začele teči drugače, vendar se ni znebil bizarnosti, ki jih ima na primer poročnik Glahn, ki je v *Panu* očitno še vedno on sam. Glahn s pomanjkanjem nima opravka. Živi sicer skromno, a za tak način bivanja, nekje na severu Norveške, se je odločil sam. Zapustil je ustaljen način življenja in se naselil na rob divjine, vendar je še vedno v stiku s prebivalci majhnega naselja.

V romanu so čudovite pasaže, ki skorajda hipnotično opevajo neokrnjeno naravo, ki mu razen nekaj dobrin, ki so povezane s civilizacijskimi dosežki, kot je smodnik, nudi vse, kar potrebuje. Drugačen, odmaknjen, neprilagojen vzbudi pozornost lokalnih deklet, najprej Edvarde in kasneje Eve. Ti zvezi, predvsem prva, ga globoko pretreseta. Zaradi posebnosti v vedenju ga Edvarda zapusti in mu pusti trajno, nezaceljivo rano, ki je po nekaj letih še enako pekoča, kot takrat ko je nastala.

Tudi pri Glahnu so opazne poteze, ki bi jih lahko imenovali psihotične. Kot da ne zna presoditi pomena znakov v komunikaciji med ljudmi. Na ta način se njegovi odnosi zaostrijo, se močno agresivno obarvajo in nazadnje nastopi nesreča. Nehote povzroči Evino smrt in njegova kočja je požgana. Nedotaknjen na videz ostane njegov odnos do občudovane narave, vendar je tudi ta nasilno obarvan. Čeprav trdi, da ubije le toliko živali, kolikor je potrebno za preživetje, sumljivo pogosto nastopi beseda ustreliti. Strel ni namenjen samo živalim, ampak tudi njemu samemu, saj si namenoma prestreli stopalo, da bi bil bolj podoben svojemu tekmecu, doktorju, ki ga ceni Edvarda. Nazadnje konča življenje tako, da sprovcira lovskega tovariša, da ga ta ustrelji. Če k temu prištejemo, da je poročnik, se pravi vojak, je proliferacija agresivnosti več kot očitna. Umanjka povezanost agresivnega in erotičnega gona, zato agresivni gon živi samostojno, nasilno življenje v različnih stopnjah. Vreči dekletu čvelj v vodo, ker je užaljen, pljuniti tekmecu pri dekletu v uho, so čudni izbruhi jeze, ki nam ga odtujujejo, čeprav nam je morda postal zaradi svojega poetičnega odnosa do narave že blizu.

V zaključnem delu knjige nam ga opiše njegov tovariš takole, saj sam sebe ne bi mogel opisati na enak način, razen če bi bil popoln Narcis:

»Bil je krasne postave, poln mladostnega ognja in zapeljive narave. Kadar je pogledal koga s svojim vročim živalskim pogledom, tedaj je moral čutiti njegovo moč, celo jaz sem jo čutil. Neka dama je o njem baje dejala: Kadar me pogleda, sem vsa zmedena; imam občutek, kakor da bi se me dotaknil.«

To izreče njegov tovariš, ki pravi, da je bil Glahn mrzek njegovi duši in mu še spomin nanj vzbuja sovraštvo, vendar si ne more kaj, da ne bi pozitivno vrednotil njegovo prvobitno, strastno naturo.

Natančna poznavalka Hamsunovega življenja in dela, profesorica Monika Žagar, ki je spisala knjigo *Hamsun, the Dark Side of Literary Brilliance (Hamsun, temna plat literarnega mojstrstva)* je poskušala razumeti Hamsunovo privrženost nemškemu nacionalsocializmu. Njen dosežek je v tem, da najde nastavke za njegov razizem in pretirano tradicionalen odnos do žensk v njegovem delu in izjavah desetletja pred vzponom nacizma. Ingar Kolloen celo pravi, da je bil Hamsun nacizem, preden se je ta sploh pojavil. Po mnenju Žagarjeve ni šlo za starčevsko zmedenost ali celo blodnjavost (med II. vojno je bil star že čez

osemdeset let), temveč za nadgradnjo njegovih utrjenih prepričanj. Za to trditev najde številne in očitne dokaze, npr. v odnosu do norveških Judov ali Armencev v Turčiji. Pisateljev sklep je vedno enak: so narodi, kot zgoraj imenovana, ki uničujejo druge narode, med katere so se naselili. Judje naj bi obvladovali ključne položaje v nemški družbi in jo izčrpavali. Enako naj bi veljalo za Armence v Turčiji. Tako ogroženi narodi imajo po njegovem pravico, da se z vsemi sredstvi branijo pred takšnimi krvosesi. Vsa sredstva pomeni, da se lahko nasilno znebijo viljivcev.

Vendar se zdi, da Žagarjeva za podkrepitev svoje teze skrbno izbere določena besedila in ne upošteva drugih, ki kažejo nekoliko drugačno sliko. Ob tem vprašanju se vrnimo k romanu, s katerim sem začel ta zapis, k *Potepuhom*. V njih so opisani predstavniki obeh obtoženih narodov. Najprej se pojavita potujoča lajnarja, Armenca, ki z navideznim medsebojnim prepričanjem prevarata svoje poslušalce, ko preko usmiljenja izvabita poslednji denar od njih. Armenca sta opisana kot pretkana goljufa, ki se okoriščata na račun norveških ljudi. Jud na sejmju, ki prodaja ure pa je opisan drugače. Je sicer spreten trgovec, ki zna prodajati svojo robo, a je tudi zaupljiv, saj počaka na dokončno poplačilo nakupa do naslednje sezone, računajoč na poštenje kupcev. Včasih kaj proda tudi v svojo škodo, kot trgovec pač, ki ljubi svoj posel. V nekem drugem prizoru, ko proda uro Edevartu, se celo izkaže darežljiv. Sicer ni ne dober ne slab, romanopisec je do njega nevtralen, bolj nevtralen kot do katere druge osebe v zgodbi, ki je norveškega rodu. Tam se najde deklet, ki okrog prinese svojega fanta, od katerega vzame zlat zaročni prstan, potem pa izgine. Ne le pozitivno je opisan tudi nemirni in neuravnovešeni trgovčič Avgust, ki neprestano kuje nove načrte, ki so na robu zakonitosti in po svojem ahasferstvu spominja na mladega Hamsuna.

V *Gladi*, ki je zgodba neznosnega trpljenja, ne nastopi noben tujec. Sonarodnjaki so tisti, ki so do gladovalca neizprosni in svetloba se pokaže Tangenu šele na koncu, ko se vkrca na ladjo, ki bo odplula v Anglijo in predstavlja tuj element, ki je odrešujoč. V *Panu* je opisan stik poročnika Glahna z Laponcem, kot ga imenuje, čeprav bi ga moral imenovati Sami, in ta odnos je pozitiven. Glahn ceni domačino povezanost z naravo in njegovo sposobnost, da »vidi«, čeprav je skoraj slep. In njegov »vid« se še izboljšuje. Lahko bi rekli, da tista dark side vendarle ni tako temna.

Profesorica Žagarjeva se ne ukvarja z vzroki Hamsunovega antisemitizma, rasizma, mizoginije, razen v kolikor te izme poveže s Hamsunovim sovraštvom do vsega modernega, ki bo po njegovem pokopalo tisočletno dragoceno tradicijo, ki daje življenju pravo mero in pravi smisel. To dragoceno tradicijo je imel priložnost opazovati na svojem dolgem potovanju preko Rusije v Zakavkazje in naprej do Črnega morja in Istanbula. Navdušuje se nad mirom, ki ga zaznava pri Muslimanih in nad njihovim doživljanjem časa, ki je diametralno nasprotno, kot

ga je imel priložnost videti v Ameriki, kjer vse frenetično hiti, se preriva in kjer so živci vseh do kraja napeti. Vendar, paradoksalno, postavlja življenje priseljencev v Ameriko nad nivo domorodcev, Indijancev, čeprav v romantizirani podobi opiše indijanskega poglavarja Širokoramenega (Broad Shoulder), ki se mu zdi dobro grajen in lep in z le malo znaki nižje rase, kot je na primer nekoliko po judovsko ukrivljen nos.

Hamsunov odnos bi lahko imenovali ambivalenten. Ne more se odločiti med kulturo (evropsko in islamsko) ter naravo, ki jo predstavljajo tako imenovana primitivna ljudstva, ki imajo z njo najtesnejši, organsko zlit odnos. Vendar v njegovih romanih *Glad*, *Pan* in *Potepuhi* Nenorvežani, tuje rase, nimajo skoraj nikakršnega mesta, pa kljub vsemu nastopi jasna dihotomija med kulturo in naravo in Hamsunovo srce se zdi bolj na strani nature.

V *Panu* poročnik Glahn, ki je sicer prišel iz mesta, želi vzpostaviti kar najpristnejši stik z obdajajočo naravo na severu. Je tisti, ki živi v preprosti koči sredi narave, medtem ko kulturo predstavlja skupnost okrog trgovca, gospoda Macka in njegove hčere Edvarde. Oni so gospoda kraja, bogati, s služinčadjo. Prirejajo piknike in zabave s plesom in ni videti, da bi se poprijemali kakšnega resnega dela. So kapitalistični izkoriščevalci, ki izrabljajo druge, da garajo zanje kot sta mlinar in njegova žena Eva. Med njimi se Glahn počuti nerodnega, celo inferiornega, saj se v taki družbi ne zna obnašati. Razbije kozarec z vinom, ima težave pri konverzaciji s pastorjevimi hčerami ... Vpogled v odnose v tej »visoki« družbi mu poskuša olajšati krajevni zdravnik, a ker je hkrati tudi njegov tekmeč, se to poučevanje slabo obnese. V stiski se Glahn poslužuje čudaškega obnašanja, ki ga še bolj oddaljuje od te ponarejene skupnosti. Glahn je torej nekakšen domorodec, Indijanec, tesno povezan z naravo in izven glavnega »civilizacijskega« toka.

Podobna razmerja opisuje Hamsun v *Potepuhih*. Fant Edevart je srčen, a zelo preprost. Komajda se je naučil brati in pisati, čeprav je zelo bistroumen, kar se večkrat pokaže, na primer pri nevarni plovbi, ko s svojo pametjo reši čoln gotove pogube. Je človek narave, ki se čudi civilizacijskim dosežkom in spretnostim, kakršna je igranje harmonike. Na drugi strani je njegov prijatelj Avgust reprezentant vzpenjajočega se kapitala z njegovo domiselnostjo in akumulacijo. Temu se lahko Edevart zgolj čudi. Kot predstavnik naravnega človeka ima obenem višjo moralno integriteto, kar je tudi Hamsunovo intimno prepričanje. Edevart je zmeden in razočaran, ko vidi, kako so se ljudje v njegovem rojstnem kraju, medtem ko je živel daleč stran, spremenili, ko so dobili priložnost, da z večjim dotokom denarja predručajijo svoja življenja in postanejo protopotrošniki, ki zlahka zapustijo rodovne vrednote in se predajajo konzumističnim užitek, celo na lahkomišeln način. Ker so opisovani ljudje Norvežani, je očitno, da Hamsun dela razliko med njimi, kot jo je med rasami, kar nakazuje, da v resnici ni rasist,

temveč gre pri njem za globlja nasprotja med kulturo in naturo, pri čemer je orisana kultura sumljive narave, saj gre pri njenem vzponu bolj za prefriganost in pohlep, ki sicer res vodi naprej, kam, nam je pa po toliko letih vzpona kapitalizma jasno, v destrukcijo, ki jo Hamsun ni hotel ali mogel dovolj jasno videti.

V svojem bistvu je Hamsun razpet med naravo in omikanostjo in se poskuša iz tega zahtevnega položaja izmotati na vse mogoče, pretežno nezavedne načine in pri tem včasih ubere moralno sporne poti. Izgleda, da je Hamsun poskušal priti na kraj svoji osebni travmatični zgodovini. Sprva izkorišča garač pri brutalnem stricu na severu, potem pa po številnih eksistenčnih mukah slaven in vpliven pisatelj. V luči te dihotomije bi lahko presojali tudi njegovo navduševanje nad nacizmom kot fantazijsko in že kar blodno predstavo, da bo s prenovo družbe od temeljev dalje in odstranitvijo nezaželenih elementov, kot so na primer Judje, mogoče doseči pomirjujoče razmerje med naturo in kulturo in ne bo več potrebno nostalgično hrepenenje, ker se bo fantazija uresničila. S tem bi bil tudi sam osvobojen mučne ambivalence, saj bi se oba pola poenotila s svojimi najbolj žlahtnimi prvini. Hrepenenje po takem izidu je bilo tako intenzivno, da je spregledal množstvo grozečih in grozljivih znakov, ki so spremljali Hitlerjev vzpon. V srečanju s Hitlerjem na štiri oči se je za trenutek streznil, ko je spoznal, da si je delal iluzije glede položaja Norveške znotraj Velikega Reicha. Zato njegovo kričanje na Hitlerja, ki je dokumentirano na zvočnem traku in ki je Firerja tako vznemirilo, da je moral zapustiti prostor srečanja.

Ali je med naturo in kulturo sploh mogoča pomiritev? Francoski sociolog Malarmoud meni, da ne. Obstaja jasna delineacijska črta med obema, ki jo imenuje *village-foret* (naselbina-gozd). Ta črta je izrazita v srednjem veku, kjer so bila mesta, navadno na kakšni vzpetini, z obzidjem jasno ločena od obdajajoče nature, ki je predstavljal v primerjavi z mestom kaotičen del, ki je bil potencialno nevaren, mesto pa je pomenilo zaščito in varnost. Ponoči so se mestna vrata zapirala, da v kraj ne bi vdrl kaos. Vemo, da so se ta razmerja z industrializacijo popolnoma spremenila. Zadnji rezultat je ta, da mesta predstavljajo kaos: prometa, hrupa, smradu in svetlobnih teles. Natura je v nasprotju z njimi pomirjujoča in lepa in na udaru, če je bilo poprej na udaru mesto in ga je bilo treba zapirati pred divjimi živalmi in njim podobnimi zlikovci. Takrat so ljudje bežali v mesto, zdaj bežijo iz njega v naturo.

Hamsun ni čislal zgolj narave na Norveškem, temveč ji zapoje slavospev v svoji potopisni knjigi po Rusiji in Gruziji. Opisi naravnih lepot so skorajda tako lepi kot Lermontovi, ki ga je z orisom Zakavkazja spodbudil za potovanje. Po Hamsunovih opisih bodisi narave bodisi ljubezenskih razmerij je mogoče sklepati, da je bilo za pisatelja najvišje stremljenje čistost. Ker je tako zagonetna in težko dosegljiva, ga je vodila v najbolj ekstremna stališča. Prežariti stvarstvo do sipkega pepela.

Čistost je zaznati pri njegovih romaneskni junakih, kot sta Edevart in poročnik Glahn. Edevartova ljubezen do poročene ženske Magrete Doppen, ki že več let ni ničesar slišala o svojem možu, je neoporečno tihoslišno strastenje, zmes nežnosti in krepkosti. Začuda to ni tako daleč od uničujoče sle. Zato se je Hamsunu zdelo, da lahko nemški mladi duh naroda v vzponu pomete z navlako in osvobodi Evropo malenkosti in pritlehnosti. Ne pozabimo, da je Hitler vzkliknil, ko se je vozil po osvojenem Parizu, da ga ni vredno niti požgati. Gre za nevarne misli, ki so se kot akcija iztekale v najhujše grozote, o katerih Hamsun ni hotel ničesar vedeti ali pa jih je celo opravičeval na primer z besedami: »Če je Hitler gradil koncentracijska taborišča, je imel gotovo dober razlog za to.« Prvovrstna blodnja je, da bo čistost omogočil brutalni, smrtonosni vojaški stroj.

V razreševanje velikih civilizacijskih vprašanj se vpletejo številne izkušnje pomembnih ljudi, ki zaradi svojih danosti, ki so se več ali manj nezavedno oblikovale v zgodnjem otroštvu, ne morejo uvideti kompleksnih stanj človeštva in nepojmljive zapletenosti življenja in iščejo krute krajšnjice, zato ni čudno, da so nekateri veliki duhovi, kot so bili Carl Gustav Jung, Martin Heidegger, Ezra Pound, Knut Hamsun in še mnogi drugi, nasedli zločinski ideologijam in naivno podpirali sisteme, ki so mnogim prinašali smrt bodisi zato, ker po njihovem niso bili »pravi«, bodisi po barvi kože, svoji veri ali zgolj neetabliranemu načinu življenja, kot je to veljalo za Rome. Zavrnitev takih idej z obsodbo je kultiviran in razvit psihološki mehanizem, vprašanje pa je, koliko lahko pripomore k globljemu razumevanju življenjskih pojavov.